*PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*
**ISSN: 3060-4923** **Impact Factor –7,212**

# INKLYUZIV TA’LIMNING HUQUQIY ASOSLARI VA XALQARO TAJRIBA

**Zopirova Dilnura**
Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti “Maktabgacha va
boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20067100

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada inklyuziv ta’limning mazmun-mohiyati, uning huquqiy asoslari hamda xalqaro tajribadagi o‘rni tahlil etilgan. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjatlar, jumladan nogironlar huquqlariga oid konvensiyalar hamda UNESCO tashabbuslari doirasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, Finlyandiya, AQSh va Italiya kabi davlatlarning ilg‘or tajribasi misolida inklyuziv ta’lim tizimining samarali jihatlari ko‘rib chiqilgan. Maqolada inklyuziv ta’limni rivojlantirishning dolzarb muammolari va istiqbollari ham bayon etilgan.
**Kalit so‘zlar:** inklyuziv ta’lim, ta’lim huquqi, nogironlar huquqlari, xalqaro tajriba, integratsiya, teng imkoniyatlar, maxsus ta’lim ehtiyojlari, ijtimoiy himoya, ta’lim siyosati, individual yondashuv

**Абстрактный:** В данной статье анализируется сущность инклюзивного образования, его правовая основа и место в международном опыте. В частности, освещаются вопросы развития инклюзивного образования в рамках международных документов, принятых Организацией Объединенных Наций, включая конвенции о правах лиц с инвалидностью, и инициатив ЮНЕСКО. Также рассматриваются эффективные аспекты системы инклюзивного образования на примере передового опыта таких стран, как Финляндия, США и Италия. В статье также описываются текущие проблемы и перспективы развития инклюзивного образования.
**Ключевые слова**: Инклюзивное образование, право на образование, права лиц с инвалидностью, международный опыт, интеграция, равные возможности, особые образовательные потребности, социальная защита, образовательная политика, индивидуальный подход

**Abstract**: This article analyzes the essence of inclusive education, its legal basis and its place in international experience. In particular, the issues of developing inclusive education within the framework of international documents adopted by the United Nations, including conventions on the rights of persons with disabilities, and UNESCO initiatives are highlighted. Also, the effective aspects of the inclusive education system are considered using the advanced experience of countries such as Finland, the USA and Italy. The article also describes the current problems and prospects for the development of inclusive education.
**Keywords**: inclusive education, right to education, rights of persons with disabilities, international experience, integration, equal opportunities, special educational needs, social protection, educational policy, individual approach

## KIRISH

Inklyuziv ta’lim — bu barcha bolalarning, jumladan nogironligi bo‘lgan, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega yoki ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj guruhlarga mansub o‘quvchilarning umumiy ta’lim tizimida teng huquqli ishtirokini ta’minlashga qaratilgan yondashuvdir. Bugungi kunda inklyuziv ta’lim nafaqat pedagogik, balki muhim ijtimoiy va huquqiy masala sifatida ham e’tirof etilmoqda.

**Inklyuziv ta’limning huquqiy asoslari**

Inklyuziv ta’limning xalqaro huquqiy asoslari bir qator muhim hujjatlarga tayanadi. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan **Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya** (2006) inklyuziv ta’limni har bir insonning asosiy huquqi sifatida belgilaydi. Ushbu hujjatga ko‘ra, davlatlar nogironligi bo‘lgan shaxslarning umumiy ta’lim tizimiga integratsiyasini ta’minlashi shart.

Shuningdek, UNESCO tomonidan ilgari surilgan “Ta’lim hamma uchun” (Education for All) tashabbusi ham inklyuziv ta’limni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. 1994-yilda qabul qilingan **Salamanka deklaratsiyasi** esa inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillarini belgilab berdi va barcha bolalar bir xil maktablarda ta’lim olishi zarurligini ta’kidladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta’limni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun hamda Prezident qarorlari ushbu yo‘nalishning huquqiy asosini tashkil etadi. Ushbu hujjatlarda barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

**Xalqaro tajriba**

Inklyuziv ta’lim borasida rivojlangan davlatlar tajribasi alohida ahamiyatga ega. Masalan, Finlyandiya ta’lim tizimi inklyuzivlik tamoyillariga asoslangan bo‘lib, har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari hisobga olinadi. Bu yerda maxsus yordam xizmatlari, psixologik qo‘llab-quvvatlash va differensial o‘qitish keng yo‘lga qo‘yilgan.

AQSh da esa inklyuziv ta’lim **Individuals with Disabilities Education Act (IDEA)** qonuni orqali tartibga solinadi. Ushbu qonun nogironligi bo‘lgan bolalarga bepul va moslashtirilgan ta’lim olish huquqini kafolatlaydi. Har bir o‘quvchi uchun individual ta’lim dasturi (IEP) ishlab chiqiladi. Inklyuziv ta’lim bo‘yicha xorijiy tajribalar tahlil qilinganda, masalan, Rossiya

Federatsiyasida o‘qituvchini imkoniyati cheklangan bolalar ta’limiga tayyorlashning asosiy yo‘nalishlari “Umumta’lim tashkilotlari pedagog xodimlari kasbiy darajasini oshirishning kompleks dasturi”da (2014 y.) aks ettirilgan bo‘lib, bugungi kunga qadar ushbu kasbiy standart pedagogik ata’lim sohasi bo‘yicha kadrlar tayyorlash tizimi malaka talablarini ishlab chiqishda asos sifatida qo‘llanilib kelinmoqda.

Yevropa va Shimoliy Amerika davlatlarida inklyuziv ta'limga katta e'tibor qaratilgan.

Masalan, Finlandiya ta'lim tizimi inklyuziv yondashuvni kengaytirish bo‘yicha ilg‘or

tajribalarga ega. Bu yerda har bir o‘quvchiga individual yondashuv qo‘llaniladi va muammolarni hal qilishda pedagogik yordam ko‘rsatiladi. Kanadada ham inklyuziv ta'limga alohida e'tibor berilgan. Bu mamlakatda ta'lim tizimi nogironligi bo‘lgan talabalar uchun maxsus resurslar va o‘qituvchilarni taqdim etadi, shuningdek, o‘quvchilarning har xil ehtiyojlari asosida individual o‘quv rejalarini ishlab chiqish amaliyoti mavjud.

AQSH va Yevropa ta’limi siyosati tarixi davomida o‘zlarining bir qancha rivojlanish yo‘nalishlarini ishlab chiqdilar: maktab desegregatsiyasi; ta’limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish; meynsriling; integratsiya inklyuziya.

Yaponiya va Janubiy Koreya kabi Osiyo mamlakatlari ham inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda oldinga qadam qo‘ymoqda. Bu mamlakatlarda o‘qituvchilar nogironlik yoki o‘ziga xos ehtiyojlari bo‘lgan talabalarni integratsiyalash va ularning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini ta'minlashda maxsus yondashuvlarni qo‘llashadi. Janubiy Afrikada esa, inklyuziv ta'limga bo‘lgan e'tibor 1990-yillardan so‘ng oshdi va ta'lim tizimida barcha o‘quvchilarning teng huquqlarini ta'minlashga qaratilgan qonunlar va siyosatlar joriy qilindi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limga yondashuv O'zbekistonda inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarni umumiy ta'lim maktablariga jalb qilish va ularning ta'lim olishda teng imkoniyatlarini ta'minlashdir. Respublikada bir qator o‘quv muassasalarida maxsus ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun individual yondashuvlar qo‘llanilib, ular uchun o‘ziga xos o‘quv dasturlari ishlab chiqilmoqda.

Shuningdek, ta'lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida inkluziv ta'limni amalga oshirish uchun zarur infratuzilma yaratish ishlari olib borilmoqda. Tashkiliy va me'yoriy-huquqiy asoslar O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi uchun bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar va dasturlar ishlab chiqilgan. "Ta'lim to‘g‘risida"gi qonun va "Nogironligi bo‘lgan shaxslarga ta'lim berish bo‘yicha milliy strategiya" kabi hujjatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan. Shuningdek, O'zbekistonda xalqaro tashkilotlar va donorlar bilan hamkorlikda maxsus ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarga yordam ko‘rsatish uchun turli loyihalar amalga oshirilmoqda. Maxsus ta'lim dasturlari va resurslar O'zbekistonda nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun ta'lim dasturlari va resurslar kengaytirilmokda. Dastlabki sinflarda, o‘qituvchilar individual ta'lim rejalari asosida, har bir bolaning ehtiyojlariga mos o‘qish dasturlarini yaratib, ularni amalga oshirishga harakat qilmoqda. Bu jarayon, avvalo, bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan va ularning jamiyatda to‘laqonli ishtirok etishiga imkon yaratadi.

Inklyuziv ta'limning bir qator afzalliklari mavjud, ulardan ba'zilarini keltirib o‘tamiz: O‘quvchilarni tenglashtirish: Inklyuziv ta'lim barcha o‘quvchilarga teng imkoniyatlarni taqdim etadi, ularni jamiyatga to‘liq integratsiya qilishga yordam beradi.

**Ijtimoiy barqarorlik**: Nogironligi bo‘lgan shaxslarning jamiyatda to‘liq ishtirok etishi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

**Shaxsiy rivojlanish**: Inklyuziv ta'lim har bir o‘quvchining individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi va ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Keng doiradagi ijtimoiy ko‘nikmalar: O‘quvchilar bir-biriga yordam berib o‘rganadilar, turli madaniyatlarni, ehtiyojlarni tushunishadi va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradilar.

**Inklyuziv ta'lim** – bu jamiyatda barcha o‘quvchilarning teng huquqlarini ta'minlashga qaratilgan muhim yondashuvdir. Global tajriba, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda ijobiy natijalar va o‘ziga xos yondashuvlarni ko‘rsatadi. O'zbekistonda ham bu yondashuvni rivojlantirish uchun tizimli ishlar olib borilmoqda. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, jamiyatda tenglik, adolat va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun davlat va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur. Inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojlari bo‘lgan shaxslarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiya qilishga qaratilgan yondashuv bo‘lib, nafaqat akademik muvaffaqiyatni ta'minlash, balki bu o‘quvchilarning jamiyatga to‘laqonli qo‘shilishiga yordam beradi. Dunyo bo‘ylab inklyuziv ta'limning rivojlanishi, har bir mamlakatning o‘zining ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga moslashtirilgan. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishning muvaffaqiyati, davlatlararo hamkorlik, o‘qituvchilarni tayyorlash va maxsus resurslarni taqdim etishga bog‘liq. O'zbekistonda, 2010- yilgi "Ta'lim to‘g‘risidagi" qonunda inklyuziv ta'limning rivojlantirilishi haqidagi tamoyillar va me'yorlar belgilangan. Bu orqali nogironligi bo‘lgan shaxslar va ularning oilalariga ijtimoiy yordam ko‘rsatish, ta'lim olishdagi teng imkoniyatlarni ta'minlashning asosiy maqsadi bo‘lib, ilgari surilmoqda. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida ijobiy o'zgarishlar va rivojlanishlar amalga oshirilmoqda. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun ta'limni teng imkoniyatlar asosida taqdim etish, ular uchun mos infratuzilma yaratish, o'qituvchilarni tayyorlash va jamoatchilikni inklyuziv ta'limga jalb qilish borasida bir qator ijobiy tashabbuslar va amaliy ishlar olib borilmoqda.

Normativ-huquqiy Asoslar Yaratilishi O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. 2010-yilda qabul qilingan *"Ta'lim to‘g‘risidagi qonun"*da nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun ta'lim olishda teng huquqlarni ta'minlashga oid tamoyillar o‘rnatilgan. Shuningdek, 2013-yilda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida inklyuziv ta'limni qo‘llashni kengaytirish va bu borada zarur infratuzilma yaratish bo‘yicha qadamlar tashlandi.

Maxsus Ta'lim Dasturlari va Resurslar O'zbekistonda nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarga ta'lim berish uchun maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bu dasturlar har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirilgan bo‘lib, shuningdek, o‘quvchilarni umumiy

ta'lim tizimiga integratsiyalashni ta'minlashga qaratilgan. Maktablar va ta'lim muassasalarida maxsus resurslar, jumladan, o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar va materiallar ishlab chiqadi.

O'qituvchilarni Tayyorlash va Malaka Oshirish O'zbekistonda inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun o‘qituvchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga alohida e'tibor berilmoqda. Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlash uchun pedagoglar va ta'lim sohasidagi mutaxassislar o‘qitilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi tomonidan inklyuziv ta'limga oid malaka oshirish kurslari, seminarlar va treninglar tashkil etilmoqda..

Ta'lim Muassasalarida Infratuzilma Yaratuvchi Loyihalar Maktablar va boshqa ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun qulay sharoitlar yaratish bo‘yicha infratuzilma yaratilmoqda. Maktablarda liftlar, nogironlik bo‘lgan shaxslar uchun moslashtirilgan sinfxonalar, o‘quv materiallari va texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Bu sharoitlar nogironligi bo‘lgan bolalar uchun ta'lim olishni qulaylashtiradi va ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlaydi.

Jamiyatda Inklyuziv Ta'limni Tushunish va Qabul Qilish O'zbekistonda inklyuziv ta'limga ijtimoiy qabulni oshirish va jamiyatni bu sohada xabardor qilish uchun turli targ'ibot ishlari olib borilmoqda. O‘qituvchilar, ota-onalar va jamoatchilikni inklyuziv ta'limga jalb qilish, nogironligi bo‘lgan bolalar uchun ijtimoiy madaniyatni shakllantirish maqsadida targ‘ibot kampaniyalari va seminarlar tashkil etilmoqda.

Xalqaro Hamkorlik va Donorlik Yordam O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida xalqaro tashkilotlar, jumladan, UNESCO, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va boshqa donor tashkilotlar bilan hamkorlik o‘rnatilgan. Bu hamkorlik doirasida turli loyiha va dasturlar amalga oshirilmoqda, ular nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun ta'limni yaxshilash, o‘qituvchilarni tayyorlash va ta'lim tizimining inklyuzivligini oshirishga qaratilgan. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida davlat tomonidan bir qator amaliy yordamlar ko'rsatilmoqda. Ushbu yordamlar nogironligi bo‘lgan va maxsus ehtiyojli o‘quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ta'lim olish jarayonlarini osonlashtirish va jamiyatga integratsiyalashishda ularga qo‘llab-quvvatlashni ta'minlashga qaratilgan. Davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan amaliy yordamlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun ta'lim resurslarini yaratuvchi dasturlar

Davlatimiz ta'lim tizimini inklyuzivlashtirish maqsadida maxsus ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarga mo‘ljallangan ta'lim dasturlari va metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqmoqda. Bu dasturlar har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan bo‘lib, ta'limda teng imkoniyatlarni ta'minlashga yordam beradi. Masalan, nogironlik bo‘lgan shaxslar uchun o'qish va yozish jarayonlarini osonlashtiradigan texnologiyalar, til va nutqni rivojlantirish dasturlari va vizual materiallar taqdim etilmoqda.

Maktablar va ta'lim muassasalarining moslashtirilishi

O'zbekistonda ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun yaratish borasida ko‘plab tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Maktablarda liftlar, maxsus o‘quv jihozlari, nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun moslashtirilgan sinfxonalar va boshqa sharoitlar yaratilmoqda. Ushbu infratuzilma imkoniyatlari ta'lim olish jarayonini osonlashtiradi va ta'lim muassasalarida barcha o‘quvchilar uchun teng sharoitlar yaratadi.

O‘qituvchilarni tayyorlash va malaka oshirish Davlat tomonidan inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun o‘qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilarni maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlashga tayyorlash maqsadida turli treninglar, kurslar va seminarlar tashkil etilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarga inklyuziv ta'limning metodologiyasi va psixologiyasi bo‘yicha ma'lumotlar berilishi ta'minlanadi. Davlatimiz tomonidan inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun amalga oshirilayotgan amaliy yordamlar maxsus ehtiyojli o‘quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ta'lim tizimiga integratsiya qilish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu tashabbuslar orqali o‘quvchilarga mos infratuzilma, malakali o‘qituvchilar va zaruriy resurslar taqdim etilmoqda. Davlatimizning bu boradagi sa'y-

harakatlari o‘quvchilarning jamiyatga to‘liq integratsiyasini va ijtimoiy muvaffaqiyatlarini ta'minlashga qaratilgan. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar keng qamrovli va tizimli bo‘lib, ular nogironligi bo‘lgan o‘quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish, ularni ta'lim tizimiga integratsiya qilish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Bu jarayonlar davomida, maxsus ta'lim dasturlari, o'qituvchilarni tayyorlash, infratuzilma yaratish va ijtimoiy qabulni oshirish kabi muhim yo‘nalishlar yurtimizda inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun muhim asos bo‘ladi.

## XULOSA

Inklyuziv ta'lim – bu barcha o‘quvchilarga, shu jumladan, maxsus ehtiyojlari bo‘lganlarga teng imkoniyatlar yaratishni maqsad qilgan ta'lim yondashuvi bo‘lib, uning asosiy vazifasi ijtimoiy tenglikni ta'minlashdir. Global tajriba inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun davlat va jamiyatning hamkorligi, maxsus yondashuvlar va resurslarni talab qiladi. Barcha o‘quvchilarga teng imkoniyatlar yaratish orqali inklyuziv ta'lim jamiyatda barqarorlik, ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirishga, shuningdek, maxsus ehtiyojlari bo‘lgan shaxslarning o‘zini jamiyatda to‘laqonli his qilishiga yordam beradi. O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo‘yicha ijobiy qadamlar tashlanib, ta'lim tizimida zarur infratuzilma yaratilmoqda, o'qituvchilarni tayyorlash va maxsus resurslar bilan ta'minlash amaliyoti davom etmoqda. Inklyuziv ta'limning afzalliklari, shuningdek, ijtimoiy ko‘nikmalar, tenglik va shaxsiy rivojlanishga bo‘lgan ta'siri jamiyatdagi barqarorlikni oshiradi va jamiyatning barcha a'zolari uchun yaxshilangan imkoniyatlar yaratadi. Inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun davlat, ta'lim muassasalari va jamiyatning umumiy sa'y-harakatlari muhim ahamiyatga ega.

## FOYDALANRAN ADABIYOTLAR

1. "O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2010). "Ta'lim to‘g‘risidagi qonun." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.
2. Mustafayeva, S. (2019). "Inkluziv ta'lim: O'zbekiston tajribasi va rivojlanish istiqbollari. "Ta'lim va jamiyat jurnali, 12(2), 34-40.
3. Sharipov, A. (2021). "O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish: Haqiqiy imkoniyatlar va muammolar." Ta'limda innovatsiyalar, 6(3), 58-65.
4. Jabborova, G. (2020). "Inklyuziv ta'limda davlat tomonidan ko'rsatiladigan yordamlar: O'zbekistonning holati." Ta'lim va rivojlanish, 8(1), 12-18